

Σωτήρης Δημητρίου: «Ελευθερία και γλώσσα»

Υλικό συνέντευξης στον ΗΛΙΑ ΚΑΝΕΛΛΗ επανεπεξεργασμένο από τον συγγραφέα

Οι συνεντεύξεις με τον Σωτήρη Δημητρίου είναι περιπετειώδεις. Δώσαμε ραντεβού για να συνομιλήσουμε μια μέρα μετά το μεγάλο χιόνι. Συναντηθήκαμε σε ένα καφέ στο Μετσ, με πολύ κρύο. Η συζήτηση περιστράφηκε στα ζητήματα που θέτει το νέο βιβλίο του, ο *Ουρανός απ' άλλους τόπους*: κυρίως είπαμε για ελευθερία και γλώσσα. Τον ρώτησα για το γλωσσικό ιδίωμα της Θανάσως, της ηρωίδας του βιβλίου, που είναι η μητέρα του – άρα για το δικό του γλωσσικό ιδίωμα, για τη γλώσσα που πρωτομίλησε. Και φυσικά, τον ρώτησα για τα θέματά του, ξεχωρίζοντας την αναφορά στον εμφύλιο, την εναντίωση των ανθρώπων του χωριού στον λεγόμενο Δημοκρατικό Στρατό και την εξαφάνιση της μητέρας

της Θανάσως, την έκλειψή της ακριβώς λόγω εκείνης της εναντίωσης. Δεν παρέλειψα να παρατηρήσω τη λογοτεχνική σχέση με μια σειρά βιβλία-μαρτυρίες που αντιτάσσονται στο μεταπολιτευτικά κυρίαρχο αφήγημα της κομμουνιστικής Αριστεράς για τον εμφύλιο – ιδίως με την *Ορθοκισιά* του Θανάση Βαλτινού αλλά και με την *Ελένη* του Νίκου Γκατζογιάννη.

Ο Σωτήρης Δημητρίου δεν ικανοποιήθηκε από το αποτέλεσμα της συνομιλίας μας και προτίμησε να απαντήσει στις ερωτήσεις μου με γραπτό κείμενο – το κείμενο που παρατίθεται χωρίς παρεμβάσεις μου στη συνέχεια.

H.K.

Κάθε φορά, η ιστορία προς διήγηση σου επιβάλλει τον τρόπο της αλλά και την έκτασή της. Δεν γινόταν να γράψω ένα μυθιστόρημα για ένα χωριό, ή μάλλον για μία «αρμαθιά» χωριών, της Μουργκάνας σε εκατό σελίδες.

Εντούτοις, παρότι το βιβλίο είναι εξακόσιες σελίδες, έχει την πυκνότητα διηγήματος, γιατί πυκνός είναι ο λόγος της αφηγήτριας. Αυτή η πυκνότητα είναι ένα απ' τα πάμπολλα χαρίσματα των γυναικών της Μουργκάνας.

Δεν γράφεις βέβαια μόνον και μόνον για την γλώσσα, όσο όμορφη και να είναι.

Ούτε βέβαια μόνον για να πεις ό,τι έχεις να πεις.

Για να το πω με μια χωριανική έκφραση γλώσσα και περιεχόμενο είναι «νύχι και κριση». Αξεδιάλυτα. Μερικές, όμως, σπάνιες φορές, όπως στο λεγόμενο νότιο ηπειρωτικό ιδίωμα από ανεξιχνίαστες γλωσσικές ιδιοτροπίες, η αυτονομία του κώδικα βγάζει μάτι που λέμε.

Και η πιο κοινότητα, ασήμαντην φρασούλα μέσα απ' το στόμα αυτών των γυναικών δημιουργεί ακουστική και επαγωγικά ψυχική έκπληξη και ευχαρίστηση.

Το νόημα και η ομορφιά πηγάζουν από κάθε φράση, σχεδόν από κάθε λέξη. Δεν δεσποζέει η κλιμάκωση του νοήματος – αρχή, μέση, τέλος – όπως στην σχολική νεοελληνική.

Δεν υπήρχε κανένας απολύτως λόγος να αφηγηθώ με την σύγχρονη νεοελληνική τις περιπέτειες της ηρωίδας.

Λέγετε πως μια από τις πάμπολλες προϋποθέσεις για την καλή ιστορία είναι το πόσο καταχωνιασμένη είναι μορφικά και θεματικά.

Αν έγραφα την ιστορία της κοινής νεοελληνικής, θα ήταν μια ακόμη

ιστορία του εμφυλίου. Δεν θα είχε κανένα κύρος. Το αδιαπραγμάτευτο ψυχικό κύρος –σαν βαριά σφραγίδα– το δίνει η ομιλία της Αλέξως, ο τρόπος της. Και βέβαια, ο πόνος της απ' τον φόνο της μάνας της απ' τους αντάρτες, που την ακολουθεί ως σήμερα, δεν θα μπορούσε να αποδοθεί με τους ψυχικούς όρους του δικού μας τρόπου.

Και για μένα, η δύσκολη, η αντιστεκόμενη απόλαυση που σου προσφέρει αυτή η γλώσσα ήταν βασικό κίνητρο.

Βέβαια το βιβλίο είναι διάσπαρτο με ευφρόσυνα μέρη και με αφέλη χωρατά. Χέρι-χέρι ο πόνος και η χαρά.

Αν στα δικά μου –εντός εισαγωγικών– διηγήματα νιώθω διάμεσο, στον *Ουρανό απ' άλλους τόπους* το «συν-» του συγγραφέα υπερτερεί μακράν του «-γραφέα».

Εδώ πια έβαλα κατά κυριολεξία το αυτί και το χέρι.

Απείρως δυσκολότερο –παρότι θα νόμιζε κανείς– απ' τον δικό μου τρόπο. Βέβαια ήμουν σε προνομιούχο θέση, η ηρωίδα έτυχε να είναι η μητέρα μου. Κι εγώ έτυχε να είμαι ο γιος της για να κάνουμε ένα παίγνιο για την πολυπλόκαμη τύχη.

Βέβαια εμπλούτισα τις αφηγήσεις τις και με αφηγήσεις άλλων γυναικών, ακόμα και με δικές μου εμπειρίες. Όμως ο τρόπος είναι της μητέρας μου.

Έρχομαι και ξαναέρχομαι –σχεδόν ως μοτίβο– ο' αυτόν τον τρόπο γιατί δεν παύει να μου προκαλεί έκπληξη.

Για την ελευθερία που δεν υπέστην την σχολική στοίχιση.

Για την πανταχού παρούσα ποιητικότητά του που εντείνει η γλωσσική ταπεινότητα των εκφερώντων.

Τους είναι αδιανόητος ο κομπασμός, ακόμα και ο θαυμασμός για το δημιουργήμα τους.

Έχουν την ασύνειδη λεπτότητα να θεωρούν πως κι αυτοί διαμεσολαβητές είναι.

Μπορεί το ρυάκι να περηφανευτεί για τον κελαρυσμό του;

Για την ακρίβεια και την αποτελεσματικότητα της γλώσσας. Ακόμα και σε μύχιες ψυχικές καταστάσεις, ακόμα και σε πολύπλοκα πνευματικά ζητήματα που αφελώς θεωρούμε πως μόνον εμάς απασχολούν.

Για την παιδικότητα της γλώσσας εν ταυτώ με την βαθύτητά της.

Για τις συνεχείς κελαρυστές συνηχίσεις που σε προϊδεάζουν για την, ελλίπουσα δυστυχώς απ' την σελίδα, προσωδία τους.

Όταν άκουγα δύο γριούλες να συνομιλούν, πρώτη πρώτη έφτανε στο αυτί μου η δροσερή αφέλεια, συζευγμένη βέβαια με βαθύτατη γνώση.

Κοριτοσάκια και γριές εν ταυτώ.

Οι εικόνες της. Και τα πιο αέρινα, αόριστα και άυλα εκφράζονται με εικόνες.

Είναι η ομιλία τους σαν προφορικός κινηματογράφος.

Και οι εικόνες αποδίδονται με τον ιδιοφυή μεταφορικό λόγο τους.

Οι δε πανταχού παρούσες παροιμίες τους στολίζουν δραστικά και απέριττα –κουβαλώντας το κύρος αιώνων– τον λόγο τους.

Και όλα αυτά με την φωνηεντική ανοιχτή εκφορά του νοτίου ηπειρωτικού ιδιώματος.

Όχι μόνον δεν συγκόπτουν λέξεις αφαιρώντας φωνήεντα ή δεν τα αντιστρέφουν όπως στον κακόηχο τοιτακισμό, αλλά προσθέτουν κι άλλα.

Για να αποφύγουν χασμωδίες, για να δημιουργήσουν συνηχίσεις.

Και βέβαια, ο ήχος της που δυστυχώς δεν μπορεί να μεταφερθεί στο βιβλίο.

Είναι ο ήχος της κελαϊδισμού άφατης αγαλλίασης, ιδίως από τις

γυναίκες.

Ίσως για μένα στάθηκε η κύρια εξωτερική πηγή θλίψης. Η προσωδία τους, το πεζοτραγουδι τους.

Διαψεύδει η μεταφορά του λόγου τους στο χαρτί τον Σεφέρη που λέει πως είναι κακή πρόξα η πρόξα που πάει να χορέψει. Να που γίνεται.

Και βέβαια αυτοί είναι οι εξωτερικοί, κάπως ανιχνεύσιμοι λόγοι.

Το μεδούλι της γλώσσας τους, ο βαθύς πυρήνας της θα παραμείνει, εντυχώς, εσαεί άγνωστος. Εντέλειντας την έκπληξη και το μυστήριο.

Είχε αποκλειστεί με τον πόλεμο, το 1940, ο εξαιρετικός λόγιος Κώστας Νίτσος απ' τον Τσαμαντά. Κοντογόρι ο Τσαμαντάς ή όπως λέει ο ίδιος πλησιοχώριον. Να που και η καθαρεύουσα μπορεί να είναι όμορφη.

Εξέδωσε εκ της εμπειρίας του στο χωριό το βιβλίο *Περί της κόμης του Τσαμαντά*.

Μα είναι δυνατόν, του έγραψε ο γλωσσολόγος Στλπών Κυριακίδης, να ομιλείτε γλώσσα τέτοιας ομορφιάς;

Έρχου και άκουσον,

του μίνησε ο Νίτσος.

Τότε στα χωριά ήταν «μελίσσι» ο κόσμος. «Αν έρινες το σπυρί το ρόδι δεν έπεφτε σιάδι», για να το πω όπως η Αλέξω.

Αν μου ετίθετο το ίδιο ερώτημα θα πήγαινα τον ερωτώντα σε μια μπάμπα εδώ, σε μια άλλη παραπέρα, και όχι βέβαια στα χωριά τους που ερήμωσαν αλλά στα αστικά κέντρα, στα «κολοκίθια» που ζουν τα παιδιά τους.

Κι αυτές όμως πια σχεδόν βουβές. Απέσβετο το λάλον ύδωρ.

Και το βιβλίο μου, αν και πολυσέλιδο, ένα πολλοστημόριο αποδίδει από εκείνη την γλώσσα. Απ' την γλώσσα, όχι απ' τον ήχο της.

Ηρωίδα του βιβλίου αποτυπώνει την εξωτερική δυσκολία του βίου αλλά συγχρόνως και την εσωτερική ευδία. Είναι μια παράξενη αντίφαση. Οι συνθήκες βιωτής ήταν σχεδόν Ησιόδειες.

Με τα χέρια τους τα έκαναν όλα. Αίφνης θυμάμαι τα σπαραχτικά χρώματα –γεράνιο, τριανταφυλλί, πορτοκαλί– στα στρωσίδια τους και στα σκεπάσματά τους.

Από νύχτα σε νύχτα τα χέρια τους συνεχώς δημιουργούσαν.

Είχαν αποχτήσει πάμπολλες δεξιότητες κι έτσι πάμπολλες ήταν και οι εκβολές στην λίμνη της γλώσσας. Γι' αυτό συν τοις άλλοις έχεις την αίσθηση πως η γλώσσα τους είναι και αυτή χειρότευκη, πηγάζει από το σώμα τους.

Φανταστείτε τα σπίτια τους, απολύτως στην ανθρώπινη κλίμακα, όχι μόνον δεν επισκίαζαν την φύση αλλά συγχωνεύονταν μαζί της.

Πώς τώρα σ' αυτήν την άκρως απέριτη και λιτή συνθήκη βιωτής πήγασε αυτή η πάμπλουτη γλώσσα; Και πώς, αντιθέτως, μέσα στις ευκολίες και τα άπειρα πράγματα –που όμως κανένα δεν φτιάχνουμε με τα χέρια μας– η γλώσσα απομειώθηκε, αποχυμώθηκε, έγινε εντέλει απλή και κυριολεκτική ανταλλαγή πληροφοριών;

Υποθέτω πως βασικό τους πρότυπο αλλά και κίνητρο ήταν οι κρυσταλλώδεις, μυστηριακοί ήχοι της κρυπτικής φύσεως.

Κάθε στιγμή, όλες τις εποχές ζούσαν μια πανδαισία θεαμάτων, αισθήσεων αλλά και ήχων.

Απ' την κρούστα της ανθογένεσης που σπάει ανεπαίσθητα μέχρι τις μπουμπουναριές και τις σιτιστές βροχούλες.

Έμπλεοι φαντάζομαι απ' αυτό το θάμβος έπλασαν κατ' αναλογία την γλώσσα τους.

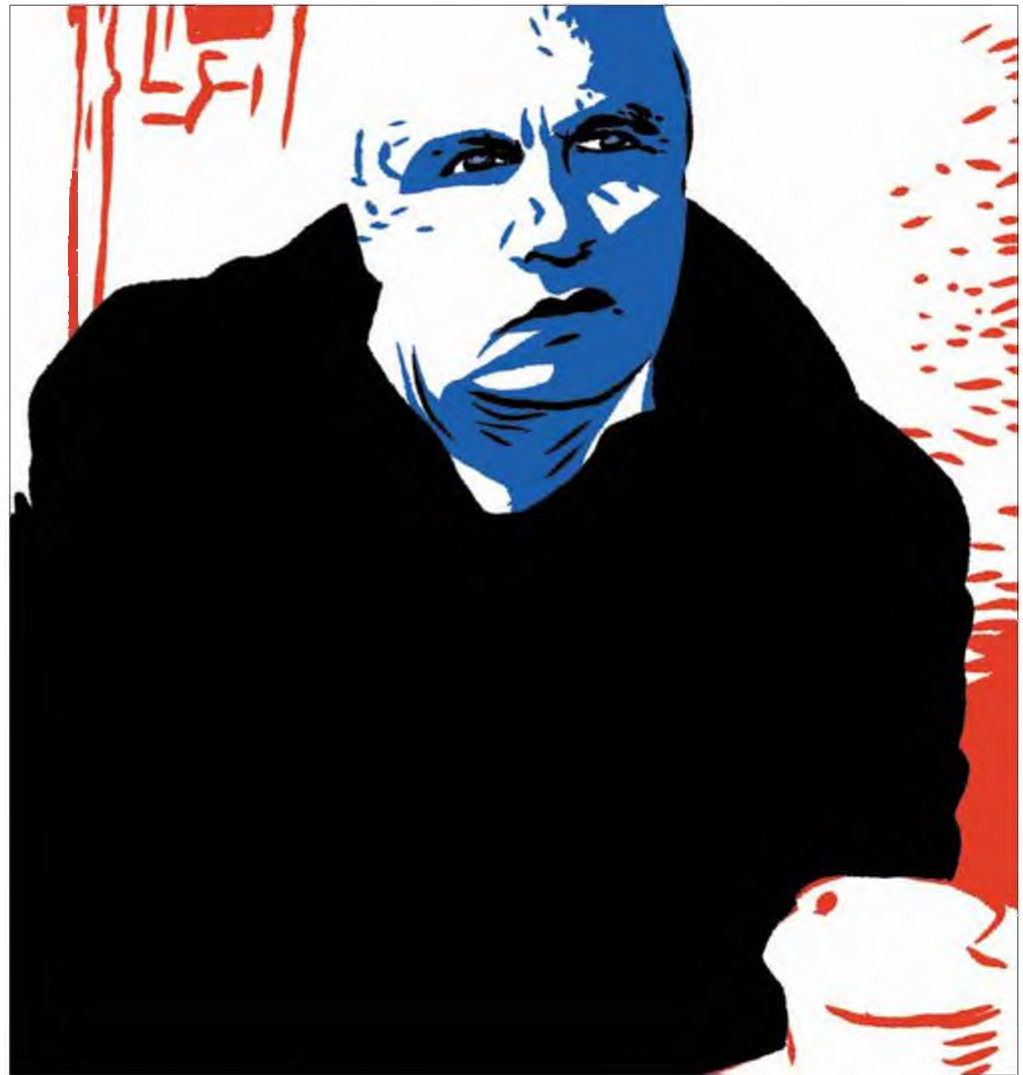
Την ψυχή τους εκτός από την γλώσσα την άρδευαν και τα ουράνια. Συγχρόνως το ουράνιο φως άρδευε και την γλώσσα τους.

Αυτή η ζυμωμένη απ' τα γεννοφάσκια τους πίστη στον θεό, στην Παναγία, στον ουρανό εντέλει, τους έσωζε κι απ' το μεγάλο κακό.

Και το πιο αβάσταχτο πένθος ήταν «θέλημα θεού». Το «ήθελε η Παναγία».

Έτσι την άλλη μέρα κιόλας η μάνα που έχανε τον γιο της πήγαινε στο αμπέλι της.

Φυσικά και θρηνούσε, ενώ σήμερα στις πόλεις απαγορεύεται ο θρήνος. Ακόμα και οι δεισιδαι-

Αλέκος Παπαδάτος

Ο Σωτήρης Δημητρίου από τον Αλέκο Παπαδάτο.

μονίες τους με τις τόσο νόστιμες ιστορίες με τους πειρασμούς, τα ισκιώματα και τους βρυκολάκους στάλαζαν υγρασία στην ψυχή τους, μάγευαν κάθε πεζότητα. Ομοίως με άμεσο αντίκτυπο στην γλώσσα.

Και είχαν μόνιμο δεσμό με την άδηλη ζωή, με το βυθισμένο μέρος του παγόβουνου που είναι ο άνθρωπος. Κάθε πρωί οι γειτόνισσες πρωτίτως εδιηγούντο τα όνειρά τους, προσδίδοντας αλλόκοτα φτερουγίσματα στην γλώσσα.

Σήμερα ποιος διηγείται όνειρο;

Παρ' όλο το λεγόμενο ιδίωμα –που εγώ δεν το θεωρώ ιδίωμα αλλά ποιητικά, απλούστατα ελληνικά– ευτυχώς το βιβλίο βρήκε ανταπόκριση.

Ίσως κρούει υπνώττουσες χορ-

δές γλωσσικής και ψυχικής ξεγνοιασιάς. Όσους ενοχλεί μάλλον τους ενοχλεί η ποίησή του, όχι η γλώσσα του, και περισσότερο ίσως η πολιτική θέση της ηρωίδας. Θέση που διαμόρφωσε εν πολλοίς ο φόνος της μάνας της απ' τους αντάρτες.

Τους ενοχλεί η δυσπιστία της ηρωίδας σε οποιαδήποτε σοσιαλιστική απόχρωση. Δηλαδή τα παλιά λόγια των κάθε είδους αυτόκλητων σωτήρων.

Πήγαν στον πολύπειρο χωριάτη να τον μάθουν πώς να ζει. Ήθελαν να του αλλάξουν εν μια νυκτί την δοκιμασμένη ζωή του στους αιώνες.

Με την υπόσχεση να εγκαταστήσουν επί γης τον παράδεισο.

Πιστεύει κανείς αυτόν που λέει τέτοιες μπουρδες; Πόσο μάλλον οι δύσπιστοι απ' την φύση τους χωριάτες. Φυσικά και αντέδρα-

σαν. Ο τρόπος που βρήκαν τότε οι κομμουνιστές τουλάχιστον στην Μουργκάνα ήταν να κυριαρχήσουν διά του τρόμου.

Αν σκοτώσουμε μια γυναίκα εδώ, μια στο άλλο χωριό θα το βουλώσουν, θα μουλώξουν.

Μέχρι την *Ελένη* του Γκατζογιάννη και την *Ορθοκωστά* του Βαλτινού πέρασαν πολλά χρόνια από τον εμφύλιο.

Έχω κι εγώ στο *Σαν το λίγο το νερό* ένα κεφάλαιο επ' αυτών των παθών, αλλά στον *Ουρανό*... αποτελεί το φόντο του βιβλίου. Λίγες σελίδες φανερά, αλλά το διαπερνάει υπόρρητα.

Η καθυστέρηση οφείλεται εν πολλοίς στον φόβο –τουλάχιστον στην Μουργκάνα– των ανταρτών. «Μας έτρεμε η ψυχή», όπως λέει η Αλέξω.

Αλλά και στον φόβο που αφρόνως είχε εγκατασπείρει η Δεξιά

Νατάσσα Πασιγιάδη

Ο Σωτήρης Δημητρίου λέει για την άρνηση των κατοίκων στα χωριά της Μουργκάνας να συνδράμουν στον εμφύλιο τον Δημοκρατικό Στρατό: «Πήγαν στον πολύπειρο χωριάτη να τον μάθουν πώς να ζει. Ήθελαν να του αλλάξουν εν μια νυκτί την δοκιμασμένη ζωή του στους αιώνες. Με την υπόσχεση να εγκαταστήσουν επί γης τον παράδεισο. Πιστεύει κανείς αυτόν που λέει τέτοιες μπουρδες; Πόσο μάλλον οι δύσπιστοι απ' την φύση τους χωριάτες. Φυσικά και αντέδρασαν».

μετά την νίκη της.

Φόβος προς τους αριστερούς, αλλά που το κλίμα του επέδρασε και στην άλλη όχθη.

Αισθάνομαι πλέον πως οι συμπατριώτες μετά από πολλά παθήματα έχουν αρχίσει την αποκαθίωση των μεγάλων μύθων.

Κατ' αρχήν τους μαξιμαλιστές, επαγγελματίες σωτήρες, αλλά και τους εν γένει προοδευτικούς εντός εισαγωγικών.

Νομίζω πως θέλουν πια τις κυβερνήσεις τους για την χρηστή διεκπεραίωση των δημοσίων αναγκών και όχι να επεμβαίνουν στις ζωές τους.

Πάντως –παρενθετικά– με τον τρόπο της επενέβη καταστροφικά και η Δεξιά που δεν στήριζε το εκπαιδευτικό της σύστημα στον βαθύ δημόδη πολιτισμό, στην υπέροχη γλώσσα του. Αντιθέτως τον περιφρόνησε όπως όλοι μας.

Την εισοσαετία 1960-80, βλάχικα ονομάζαμε όλα τα μητρώα μας.

Σήμερα βέβαια πληρώνουμε τα επίχειρα.

Επανερχομαι που σημαίνει πως αν ερωτηθεί ο καθένας μας τι προτιμά, την ανηφόρα ή την κατηφόρα, πάντως πλέον στις μέρες μας θα απαντήσει όπως η καμήλα: χάθηκε η ισάδα;

Η αρχαία μέση οδός την εποχή μας κατά κάποιον τρόπο αποκτά πάλι κύρος.

Είναι ένα από τα καλά του ατομισμού. Βλέπουμε ένθεν και ένθεν να γίνονται ερείσματα από δογματικές

και εμπαιθείς ιδεολογίες, να συγκλίνουν οι άνθρωποι προς ένα ποικίλο κέντρο. Η αφηγήτρια μιλάει για όλα. Για την ξενιτιά –Αυστραλία, Αμερική, Γερμανία–, την εσωτερική μετανάστευση και την ερήμωση της ενδοχώρας, για την πολιτική μέσα απ' την δική της σκληρή μα αξιόπιστη οπτική γωνία, για τις φαμίλιες και τα ενδότερά τους. Είναι ένα βιβλίο ολότητας.

Εκτός των ανταρτών στο βιβλίο δεσπόζουν και οι Τούρκοι.

Σχεδόν 100 χρονών πια η μητέρα μου και όταν γυρίζω απ' την αγορά με καρωτάκια «έμαθες τίποτα για τους Τούρκους;»

Αυτήν την διαρκή απειλή, ίσως την μόνη τόσο μεγάλης κλίμακας για την χώρα μας, που εμείς προσπερνάμε, την νιώθουν σφοδρά η μάνα μου και οι θεές μου.

Στην Αθήνα ποτέ σχεδόν δεν ακούς τι γίνεται με τους Τούρκους στις συζητήσεις. Θεωρείται μάλλον το θέμα ανιαρό.

Αλλά ενδιαφέρονται και για την πολιτική. Συλλαβίζει ακόμα τις επικεφαλίδες στην εφημερίδα και κατόπι μετ' επιτάσεως ζητά να μάθει τα νέα. Για το μέλλον της χώρας, για το χρέος, για τις κινήσεις των αριστερών τον βέβαια δεν εμπιστεύεται καθόλου.

«Λόγια καλά, λιθάρια στο σακούλι» όπως λέει γι' αυτούς.

Τα σύνορα στο χωριό μου τα βίωσα με κάποια τρομώδη λαχτάρα.

Τα καλοκαίρια του '60, του '65, του '70, έβαζαν φωτιά οι Αλβανοί

και οι Έλληνες για να βγει χορτάρι, βοσκή για τα κοπάδια τους.

Ως παιδί θεωρούσα πως την φωτιά την έβαζε η Αλβανία για να κάψει την Ελλάδα. Ή το συνεχές περνοδιάβασμα κατασκόπων, Ελλήνων και Αλβανών.

«Διάβηκε ένας βρυκόλακας σήμερα απ' το αμπέλι», έλεγε καμιά γυναίκα.

Ωχ, έλεγα μέσα μου, τι ήταν πάλι αυτός;

Ο κόσμος τότε ήταν βουβός γ' αυτά τα πράγματα, από διάσπαρτες όμως σπερμολογίες, λίγο-πολύ, ξέραμε τις απαγορεύσεις.

Απ' τον ποταμό Καλαμά και πάνω ήταν επιτηρούμενη, σχεδόν απαγορευμένη ζώνη.

Έπρεπε να επιδείξουμε ειδικές ταυτότητες στους στρατιώτες του φυλακίου για να περάσουμε. Πλησίσιος ψυχρός πόλεμος.

Μια άχρηστη ακόμα πινακίδα φόβου από την Δεξιά.

Βέβαια ευτυχώς που νίκησε στην αναμέτρηση και δεν ζήσαμε το κομμουνιστικό καθεστώς φόβου που έζησε η Αλβανία.

Αλλά το ποικιλότροπο έκτοτε κινήσι των αριστερών ήταν μέγα σφάλμα. Μια γενική αμνηστία θα απέτρεπε την ερήμωση της ενδοχώρας και δεν θα καθιστούσε την αριστερά φωτιστεφανομένη.

Ποτέ ένα τόσο μεγάλο ψέμα για το ηθικό πλεονέκτημά της δεν ρίζωσε τόσο πολύ ακόμα και στις φιλελεύθερες συνειδησεις.

Μονίμως η Δεξιά δίνει ενοχικές εξετάσεις στην Αριστερά για τα καλά

της αισθήματα.

Έτσι άνετα η Αριστερά με την συσπείρωση που την διακρίνει μονίμως τραβάει την χώρα απ' το ποδαράκι, στον βούρκο, στην καθήλωση.

Μ' αυτό το βιβλίο παιδεύτηκα πολύ. Είκοσι πέντε διορθώσεις κάναμε με την διορθώτρια του βιβλίου, Δέσποινα Ζηλιφίδου.

Την εξόντωσα, καλά που αγαπούσε το βιβλίο.

Μου το έστειλε στην Ηγουμενίτσα, «του βγαζα τα ριζόδοντα» που θα λεγε και η Αλέξω, της το έστειλα πάλι.

Άντε πάλι, άντε πάλι. Πηγαίνω-ερχόταν, έκανε άθλο η διορθώτρια, θα μπορούσε να επικαλεστεί τον σιχτήρ-καφέ.

Μάλιστα στο τέλος την αποπήρα κιόλας που έμειναν κάποια λαθάκια. Δεν υπάρχει βιβλίο χωρίς λάθος και φταίω εγώ κυρίως που είχα τον τελικό έλεγχο. Αλλά ούτε κι εγώ φταίω, γιατί ο συγγραφέας διαβάζει το λάθος ως σωστό.

Ας πούμε η λέξη καλανθρωπεία. Στο χωριό όταν λένε πως κάποιος καλανθρωπείται του αποδίδουν ύψιστο ψόγο.

Σημαίνει τον ανθρωπάρεσκο, τον κόλακα. Δυο τρεις φορές παρείσφρησε σ' αυτήν την λέξη ένα γιώτα. Καλανθρωπιέται. Έχασα τον ύπνο μου. Ένα γιώτα με έκανε να χάσω τον ύπνο μου. Έκανα μάταιες εκλογικές. Εκκατόν δέκα χιλιάδες λέξεις υπάρχουν στο βιβλίο, είναι δυνατόν δυο τρία γιώτα να το ακυρώσουν; Και όμως είναι. Στην ψυχή του συγγραφέα είναι.

Βέβαια διορθώνονται αυτά στην επανέκδοση αλλά τι θα γίνει με τους αγαπητούς αναγνώστες της πρώτης έκδοσης που σπειδούν; Αλίμονο, τίποτα. Ίσως κάνω ένα επανορθωτικό διήγημα. Έχω κάνει και στο παρελθόν. Τι να κάνουμε, έχουμε κι εμείς τα κολλήματά μας.

Με ρωτάς αν θα 'θελα να χρησιμοποιούνταν στην σύγχρονη νεοελληνική μερικές απ' τις ωραίες λέξεις του βιβλίου.

Δεν γίνεται, θα ήταν καρικατούρα. Μια παροιμία λέει «ή φόραγε όπως μιλεις ή μιλαγε όπως φορείς».

Να νοηθεί το φόρεμα της παροιμίας ως η εσωτερική σκευή του συγκαιρινού μας. Δεν γίνεται.

Εξάλλου τώρα έχουμε διαμάντια τύπου «καλή συνέχεια» και εσχάτως «καλή απόλαυση».

Και επειδή, αγαπητέ Ηλία, όσο μεγαλώνω γίνονται ομπάρια οι βεβαιότητες, ας επιωθεί και η ακροτελεύτιος φράση στα όσα είπα: μπορεί και να μην είναι έτσι. ■